

Johannes Lassenius.

1636—92.

Ved **Louis Bobé.**

Frederik III's og Christian V's Tidsalder frembyder for Personalhistorikeren en ejendommelig Tilløkkelse ved den store Skare af brogede og æventyrlige Existenser, der, sammenføgne fra alle Herrers Lande og Riger, i hine Dage fandt et nyt Fædreland herhjemme. Det yder en egen Tilfredsstillelse, af spredte, ofte tilfældig fundne Optegnelser fra fremmede og hjemlige, trykte og utrykte Kilder at konstruere en saadan sammenslynget, paa omskiftende Tilskikkelser rig Livsbanes Historie.

De fleste af disse fremmede Gjæster vare blevne hjemløse ved Religionsforfølgelserne og Trediveaarskrigens Rædsler, mange af dem havde sét fjendtlige Brande lyse ind i deres fredelige Barnestue, Hjemmet var bleven lagt øde for dem, Familien forarmet, og Vejen gik nu ud i den vide Verden, hvor man havde Brug for deres Kræfter. Megen Nød maatte mange af dem ogsaa senere friste, inden de i Danmark fandt det Land, der optog den trætte Lykkeridder.

Der har været sagt meget imod disse fremmede Indvandrere, der besatte utallige Embeder, medens Landets egne Sønner maatte staa tilbage. Mange tarvelige Personer bleve fremhjulpne, der gjorde Danmark liden Ære og aldrig kom til at føle for Landets Ve og Vel. Men glemmes bør det heller ikke, at mangan god og duelig Kraft tilflød Landet og bragte nye Syner og Frem-

skridt med sig udefra. Særlig er dette Tilfældet paa Industriens og Kunsthaandværkets Omraade. Hvad personligt Mod og Offer-villighed angaar, behøver man blot at minde om de tyske Borgerkapitajner, der med Hæder kæmpede paa Kjøbenhavns Volde under Svenskerbelejringen. I Feltmarskal Eberstein havde vi i Farens Stund en dygtig og tapper Hærfører, i Ehrenschild og Plessen en fremragende Diplomat og en ypperlig administrativ Embedsmand. Som theologisk Forfatter og Prædikant vandt Johannes Lassenius et, uden Overdrivelse sagt, evropæisk berømt Navn.

Det er denne sidste, som i det følgende skal beskæftige os. Der har i Tidens Løb dannet sig en hel Sagnkreds om denne mærkelige Mands Personlighed, hans æventyrlige Livsbane og sære Væsen, hvorfor det er vanskeligt at holde Sandhed og Digtning ude fra hinanden. Vi skulle her samle de spredte Træk til hans Biografi, medens en egentlig Vurdering af hans hele kirkelige Retning og Forfattervirksomhed, — der her, ogsaa af Hensyn til det Sprog han benyttede, kun kan antydes, — maa overlades til en Sagkyndigs sikre Haand.

Den lille By eller rettere Landsby Waldow i Kredsen Neufahrwasser i Pommern, som man i Reglen selv paa et Specialkort forgæves vil søge, har sendt to berømte Theologer op til os, Lassenius og Josua Schwartz, begge fødte i Waldows Præstegaard.

Lassenius' Fader, Jeschius (Johannes), var 1635 bleven Præst i det samme Aar oprettede Kirkesogn Waldow, og her fødtes Sønnen 26. April 1636¹⁾. Familien var en Gren af den polske Adelsslægt Laszczyński, der efterhaanden var bleven forarmet og havde maattet søge Brøderhverv. Bestefaderen, der havde været Præst i Friedland, var gift med en Datter af Kurfyrsten af Sachsens bekjendte Hofpræst Gallus Sommer. Johannes' Moder var Anna

---

¹⁾ I Almindelighed henvises til følgende Kilder: Møller, *Cimbria literata* II, 449 ff. Chr. Brämer, *Leichenpred. üb. Dr. Joh. Lassenium* (1693). „Lebenslauff“ i Lassenius' *Biblischer Weyrauch* (Udg. 1709). Pontoppidan, *Annales eccl. dan.* II, 666 (Mskr.). Universitetets Ligprogram. Johannes Fabricius, *Hist. bibl. fabricianæ* II, 196. *Beweis des Glaubens*, hg. von O. Andreae u. C. Brochmann, *Monatsschrift, Gütersloh* 1856, XII, 449 ff. *Allgemeine Deutsche Biographie* XVII, S. 788 ff.

Sieverts, Datter af en Sekretær i Bütau. Han undervistes privat i Hjemmet, besøgte derefter til sit fjortende Aar Gymnasiet i Stolp og derefter i Danzig og blev 1654 dimitteret til Universitetet i Rostock. Faderen¹⁾ døde omtrent paa samme Tid, og kun ved en rig Velynders Hjælp blev det muligt for ham at fortsætte sine Studeringer. I tre Aar studerede han med Iver og Flid Theologi i Rostock og „blomstrede der“, som det hedder, „wie eine schöne Ros' am Stock“. 1657 kaldtes han til Danzig for som Hovmester at ledsage en ung Mand af fornem Familie paa Rejser. Vejen gik over Holland, Braband, Flandern og Frankrig. Under et længere Ophold i Paris, hvor han benyttede det kongelige Bibliothek, satte han sig i Gunst hos Mazarin, der gav ham Adgang til sin store Bogsamling. Ved Hoffet gjorde han sig bekendt ved et sindrigt Anagram paa Ludvig XIVs Navn, som behagede Kongen meget²⁾. I det cromwellske Protektorats sidste Dage indskibede begge sig til England. Her lærte Lassenius Digteren af det tabte Paradis at kjende og studerede en Tid lang i Oxford, berejste derpaa Irland og Skotland og vendte saa med sin Discipel tilbage til Danzig. Da der ikke vilde aabne sig nogen lovende Stilling for ham i Fædrelandet, begav han sig atter som Hovmester for to unge Prinser paa Rejser og ledsagede dem til Holland, Frankrig, England, Spanien og Portugal. Efter hans Hjemkomst blev der gjort ham flere fordelagtige Tilbud om at træde i verdslig Tjeneste, men han afslog dem og besluttede at fortsætte sine theologiske Studier. Han begav sig nu til Berlin, hvor han en kort Tid var Kustos ved det kurfyrstelige Bibliothek. Ved Hjælp af et større Stipendium, som Geheimeraad Meinders skaffede ham, blev han sat i Stand til at tiltræde en Studierejse til de anseteste Universiteter i Tyskland og Schweiz. Efter at have erhvervet

¹⁾ Waldows Kirkearkiv brændte 1810. I Kirkebogen (fra 1767) hedder det i Series pastorum: Jeschius Lassenius pater illius celeberrimi Pastoris in aula regum Daniae (Medd. af Hr. Pastor Diederichs i Waldow).

²⁾ Anagrammet er ikke bevaret, men Lassenius' Valgsprog: Jesu leni, sana nos, der indeholder en Omstilling af Bogstaverne i hans For- og Efternavn, giver en Prøve paa hans Evne i denne Retning.

Magistergraden i Strassburg rejste han til Nürnberg, hvor han prædikede for en stadig voxende Kreds. Her rettede han gjen-tagne heftige Angreb mod den katholske Kirke og særlig mod nogle fornemme bajerske Prælater af Jesu Selskab, hvorved han paadrog sig deres Forbitrelse. Da Løfter og Trudslers fra deres Side ikke kunde bevæge ham til at gjenkalde de Beskyldninger, han i sine opsigtsvækkende Stridsskrifter¹⁾ havde udslynget mod dem, besluttede hans Modstandere at bringe ham til Tavshed ved at rydde ham af Vejen. Paa deres Foranledning blev Lassenius, som han selv fortæller²⁾, paa sin Rejse fra Nürnberg i Nærheden af Donauwörth paagreben af en bajersk Soldat, ført fangen til Wien og tilsidst stillet for Kejseren i Pressburg. Da han ogsaa her erklærede ikke at ville svigte sin Overbevisning, førte man ham til Mailand. Under stræng Bevogtning blev han slæbt fra et Kloster til et andet og kom tilsidst til den tyrkiske Grænse, hvor man vilde bringe ham i Tyrkernes Hænder. Her lykkedes det ham „ved et næsten utroligt Tilfælde“ at undslippe, og efter lang Omflakken kom han mod Slutningen af Aaret 1665 tilbage til Tyskland; ofte maatte han, som han selv bekjender, i sin Nød tigge sit Brød ved Dørene.

Paa denne Vandring skal han en Tid lang have levet som Skuespiller ved en omvandrende Trup. Denne Fortælling, der gaar igjen i alle tyske Theaterhistorier³⁾ fra ældre Tid og især hos Plümecke⁴⁾, der paastaar at have hentet sin Kundskab fra en af Lassenius' Descendenter, opfriskedes paany 1831⁵⁾ og gav Anledning til en lille Pennefejde i Schleswig-Holsteinische Pro-

¹⁾ Theologische Sammlungen 1720, 1072—3.

²⁾ XXXII Ursachen, warumb kein Evangelischer bey Verlust der Seligkeit ein Papist werden könne, Nördl. — Abscheuliches Gott u. Christ-lästerliches Pabstthum. Wider die Saltzburgische Jesuiten (Se Moller, 451).

³⁾ Først hos J. F. Löwen, Schriften, 4. Del (som jeg ikke har kunnet benytte fra første Haand), hvori det hedder, at han var en af de ypperste Skuespillere ved den Treuske Trup, der først optræder i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, men synes at have existeret under dette Navn gennem flere Generationer.

⁴⁾ Theatergeschichte von Berlin, S. 40.

⁵⁾ Blätter für litterarische Unterhaltung 1831, Nr. 47.

vinzialberichte 1833—34¹⁾. Den første Indsender, Pastor, Dr. Kuss, mener at give „et uomstødeligt Bevis“ for, at Lassenius aldrig kan have været Skuespiller, ved at henvise til hans ulastelige Person og store Kundskaber, der næppe vilde have bragt ham i saa stor Nød og tilladt ham at gjøre Tjeneste ved et omrejsende Selskab, som Forf. karakteriserer som en raa og sædelig forvildet Bande. Mod denne Anskuelse hævder H. Schröder i en ny Artikel, at der den Gang ogsaa gaves højst agtværdige Skuespillerselskaber, og at Lassenius virkelig var kommen i saa stor Nød, at han, der, som det senere skal sés, „havde en stærk Tilbøjelighed til at agere“, har maattet tage til Takke med et saadant Levebrød. En tredje Indsender, Pastor Knickbein, en foregiven Descendent af Lassenius, synes at stille sig paa den førstes Standpunkt, og han meddeler en Række Oplysninger om Lassenius' berømmelige Livsvandel, der skulle afkræfte Paastanden. At tage Parti for eller imod denne, vilde være ørkesløst, da afgjørende Beviser næppe kunne fremsføres, men Beretningen finder Støtte i de Udslag af et højst excentrisk Væsen, vi kjende fra hans senere Alder.

Over Magdeburg, Helmstadt og Krempe kom Lassenius altsaa 1665 til Itzehoe. Borgmesteren i denne By traf ham paa en Spadseretur sidde grædende foran en Bryggers Hus med et Brød og et Krus Øl foran sig og spurgte ham om Aarsagen til hans Graad. Lassenius fortalte nu, at Pigen hos den Bager, hvor han havde kjøbt Brødet, havde udskjældt ham for en Bedrager, fordi den Mønt, hvormed han havde betalt, ikke var i Kurs. Dette Møde blev ikke uden Følger for den prøvede Mand, thi efter at han nærmere havde gjort Rede for sin Person, blev han kort efter sin Ankomst 1666 indsat i det netop ledige Embede som Rektor og Mandagspræst i Itzehoe. Det lykkedes ham snart at indynde sig hos det grevelige Herskab paa Breitenburg. Grev Ditlev Rantzau, der 1664 efter Faderens Død havde tiltraadt Grevskabet, levede som en lille Fyrste paa sine Godser,

¹⁾ Schleswig-Holstein-Lauenburgische Provinzialberichte 1833, 554—58. Neue Prov. Ber. 1834, 168—72, 396—403. Se ogsaa Werlauff, Historiske Aftegnelser til Holbergs Lystspil, 283 f.

førte Hof og yndede at se fremragende Lærde og Digtere hos sig som Gjæster. Hans Gemalinde Catharine Hedevig, født Brockdorff, hvem den tyske Satiriker Christian Wernicke har fejret i sine Amaryllis-Inschriften, var ikke alene ifølge Samtidens Vidnesbyrd „une des plus belles dames du monde“, men ogsaa vidt bekjendt for sin Lærdom. Hun støttede rundhaandet Videnskaben og førte lærde Brevvexlinger. Fra Aarene 1666 og 68 er der bevaret Festdigte paa tysk og fransk fra Lassenius' Haand i Anledning af glædelige Begivenheder i den grevelige Familie¹⁾.

Den 12. Dec. 1666 blev Lassenius i Greifswald kreeret til Licentiat i Theologien²⁾. Kort efter fejrede han sit Bryllup med en Kjøbmandsdatter fra Rostock, Elisabeth Diesteler, men hun døde allerede i første Barselseng og jordedes 22. Septbr. 1667 i Kirken i Itzehoe³⁾. Aaret efter ægtede han Geske Wilde, Datter af Kjøbmand Ties Wilde i Wilster, Enke efter Magister Peter Gade, Sognepræst i Beyenfleth⁴⁾. 1669 udnævnte Grev Rantzau ham til sin Hofpræst og Provst for samtlige Kirker i Grevskabet. Under et Besøg hos Greven hørte Christian V. ham prædike og følte sig i høj Grad opbygget derved. Dette var uden Tvivl Aarsag til, at den af Kongen saa begunstigede tyske St. Petri Menighed i Aaret 1675 valgte Lassenius til sin Sjølesørger. Den rantzauske Familie vilde nødigt give Slip paa ham og lod sig forlyde med, „at de hellere vilde miste et af deres Godser end ham.“

Efter nogen Tids Uvished besluttede Lassenius sig til at

---

¹⁾ Se Julius Elias, Christian Wernicke, Inaugural Diss., München, 1888, 176 ff. J. Lassenius: Hoch-Gräfflich Rantzowscher Erster Frewden Blick (I Anledning af Datteren Sofie Amalies Fødsel 29. Aug. 1666) i Hamborgs Stadtbibliothek (kaldes paa Titelbladet kun S. S. Theol. Cand.), udk. i Rostock; Samme, Rejouissance sur le festin du baptesme de Friedrich Rantzau, premier fils (f. 8. Juli 1668), trykt i Glückstadt.

²⁾ Friedländer, Matrikel der Univ. Greifswald, 1894, II, 111. Han kaldes her „illustrissimi comitis Rantzovii a concionibus et Gymnasii Itzehoensis rector, s. s. theologiae candidatus“. Senere er tilføjet theologus Hafniensis.

³⁾ Itzehoe Kirkebog ved Hr. Pastor Schrøder.

⁴⁾ J. A. Bolten, Hist. Kirchen Nachrichten v. Altona, S. 36, 71. Fehse, Norderditmarsch. Prediger Hist. S. 246.

modtage Kaldet. Bestallingen var dateret d. 5. Jan. 1676 og 12. Marts holdt han sin Tiltrædelsesprædiken for Menigheden¹⁾. Han sattes i lige Rang med sin Kollega, Sognepræst Christian Bræmer og hans Løn bestemtes til 400 Slettedalere²⁾.

Det er en bekjendt Sag, at de tyske Præster i Kjøbenhavn fra gammel Tid af førte et frit Sprog i deres Prædikener. Lige ned til vore Dage har Embedet paa Grund af dets Uafhængighed af danske kirkelige Autoriteter været eftertragtet af Tysklands navnkundigste Theologer af frisindet Retning. Hos Lassenius kom hertil ogsaa Tilbøjeligheden til at drage Dagens brændende politiske Spørgsmaal ind i sine Prædikener og at revse de store Folks private Synder offentlig og paa en højst nærgaaende Maade.

Allerede faa Maaneder efter sin Embedstiltrædelse havde han den ikke lette Opgave at skulle holde Gravtalen over Danmarks dygtige, men hensynsløse politiske Modstander, Lederen af den gottorpske Politik gennem mange Aar, Regeringspræsident Johan Adolf Kielman v. Kielmansegg, der den 8. Juli 1676 var død som Statsfange i Citadellet³⁾. Det lader sig ikke nægte, at man ved at bortføre den aldrende, værkbrudne Mand fra dennes Hus i Hertugens Residens til Kjøbenhavn, hvor man hensatte ham bag Citadellets Gitter uden at unde ham Lys og Luft nok eller at give Præst eller Læge Adgang til ham samt endelig, inden han endte sine Dage, afpressede ham den uhyre Sum af 100,000 Rdlr., gjorde sig skyldig i en brutal Gjerning. Vel nægtede man ikke den Afdøde de sidste Æresbevisninger i Form af „Klokkeklang og Kjærteskin“, men hadefuldt og bittert løde Ordene til den af Dr. Lassenius aandfuldt, men ikke synderlig kristenkjærligt valgte Text (efter Jesaja 22, 16—19): Hvad haver du her, og hvem haver du her, at du her søger dig en Grav? Se Herren skal slynge dig som en Bold til et vidt og bredt Land, der skal du dø, og der skulle dine herlige Vogne komme hen, du som er en Skændsel for din Herres Hus⁴⁾.

¹⁾ Patente 1676, fol. 173, do. 1678—80, fol. 292.

²⁾ Haupt und Gedenkbuch der St. Petri Kirche I, i Kirkens Arkiv.

³⁾ A. D. Jørgensen, Griffenfeld, II. 532.

⁴⁾ Af Geheimeraad Ditlev Ahlefeldts Memoirer, Dagbøger og Breve, 1895, S. 207.

Uden Tvivl har Lassenius, ved at vælge denne Text i høj Grad henledet Opmærksomheden paa sig og indyndet sig paa højeste Steder. Anvendelsen af Texten er desværre ikke bleven overleveret os.

I Maj 1678 lagde han fra Prædikestolen sin Tilhørerkreds indstændig paa Sinde ved andægtig Bøn at afvende den Fare, der otte Dage senere vilde true Kongen og Souverainiteten. Da han i Kongens Navn blev opfordret til at forklare sig tydeligt angaaende disse Ytringer, svarede han, at det var bleven ham aabenbaret i Skriftestolen¹⁾.

Hans Tilbøjelighed til at blande sig i Politiken maa oftere have givet sig Luft, men stærkest vistnok i Aaret 1685, da han i haarde Ord ytrede sig mod Danmarks Forbund med Frankrig, hvilket vistnok har indbragt ham en alvorlig Tilrettevisning. De enkelte Grundtræk i denne Begivenhed ere ikke overleverede, men vist er det, at driftige Avisskrivere i Tyskland, under hvis Haand Snebolten voxede til en Lavine, benyttede den til Stof for sensationelle Flyveskrifter og Viser, der spredtes over hele Tyskland. Sagen, der vakte stor Opsigt og drog en retslig Forfølgelse efter sig, indeholder et ikke uinteressant Bidrag til Kundskaben om Flyveblades Vandring og Skæbne paa hin Tid.

Først udkom uden Angivelse af Trykkested et Flyveblad under Titlen: *Extract-Schreiben aus Copenhagen, Eigentlicher Bericht von dem Hoff-Prediger, der hat sollen enthauptet werden, welcher auff der Bibel gestorben. Gedruckt im Jahr 1685.* Kort efter fremkom et Optryk af samme Blad, dog med forandret Titel: *Extract-Schreiben auss Copenhagen, vom letzten Januarii Oder Eigentlicher Bericht, Von dem Königlichen Hoff Prediger Doctor Lassenius, welcher wegen seiner scharffen Straff-Predigt an den König Seine Majestät Christian den V. sollen enthauptet werden, Aber wunderbar und über Vermuthen in seiner Studier Stube über der Bibel vom Königlichen Laqueien todt gefunden worden. Erstlich gedruckt zu Dresden, 1685²⁾.*

¹⁾ Brevsamlingen Chr. v. Lente i Rigsarkivet III, 230. Brev dat. Glückstadt 5. Juni 1678.

²⁾ Exemplarer findes i Hjelmstjerneske Samling 4to 597, samt i Oldenborgske Sager, Regjeringsrelationer 1685, og en Afskrift i Rigsarkivet.

Indholdet af dette usle Styverfængerprodukt er i Korthed dette. Lassenius skulde efter en frygtelig Straffeprædiken, hvori han havde ivret mod Danmarks Forbund med Frankrig og endog beskyldt Kongens Raad for at være bestukket af franske Penge, være bleven indbudt til Taffels hos Kongen. Efter at dette var til Ende, havde Kongen rakt ham en Bibel paa en Sølv tallerken med Befaling, i Løbet af en halv Time at bevise alt, hvad han havde sagt, med Citater af den hellige Skrift; hvis han ikke var i Stand dertil, skulde han bøde med Livet. Lassenius var da skyndsomt gaaet hjem for at opsøge de paagjældende Steder, men da den kongelige Lakai indfandt sig hos ham for at hente Besked, havde han fundet den ulykkelige Præst død af Skræk med Bibelen i Haanden. I Byen var der opstaaet stor Tumult og opløftet Graad og Klage over den almindelig afholdte Gejstliges bratte Død, Kongen og Hoffet var i største Bestyrtelse derover, Pøbelen havde sat sig op mod Øvrigheden og vilde de franske Gesandter til Livs, der dog til al Held havde forladt Byen.

De første Exemplarer af dette Makværk solgtes i Oldenburg, og saasart man her hjemme havde faaet Nys om Paskvillens Indhold, udgik 12. Juni (1685) en kongelig Ordre til det oldenburgske Kancelli om at standse Salget og udfinde Forfatteren af Flyvebladet¹⁾. Der udsendtes derpaa en Advokat Franz Wilhelm Hoberg til Byerne Osnabrück, Hervörde og Lemgo, hvor Exemplarer af Skriftet vare solgte, for at anstille Undersøgelser. Resultatet af disse blev i Korthed følgende.

I Herfort anholdtes en Bogbinder og Bogsælger Rudolf Giessenbier, der erklærede at have kjøbt en Bog (25) falsede Exemplarer paa Brunsviger Messen af en „Bogfører“ med sorte Haar, der boede i Hjørnehuset paa Torvet, og som personlig var ham ubekjendt. Selv havde han kun solgt to Exemplarer, men hans Kone havde forhandlet flere, Resten havde han solgt til sin Kollega Heinrich Dibrock i samme By. Denne Mand bekjendte atter at have solgt en Del Exemplarer, Eftertryk efter Giessenbiers Exemplar, tagne af en Bogtrykkersvend. Han havde

---

¹⁾ Inländ. Reg. 1685, fol. 128.

solgt 24 Exemplarer og byttet dem med katholske Evangeliebøger, hvilket fandtes at være yderligt graverende. I Osnabrück forhørtes to andre Bogbindere, der havde solgt adskillige Exemplarer, men Synderen selv opdagedes først i Lemgo i Bogtrykkeren Albert Meyers Person, der efter en i Brunsvig udkommen Original havde trykt 250 Exemplarer med Signaturen „gedruckt zu Dresden“, en Bemærkning, som dog skyldtes hans „kloge“ Svend. Et stort Parti havde han realiseret til Gadesangere.

Efter at have modtaget Kancelliets Relation herom bestemte Kongen, at man skulde standse Efterforskningerne angaaende Forfatteren til „de skændige Paskviller“, da det ikke maatte anses for Umagen værd at fortsætte dem; de Exemplarer, der vare konfiskerede, skulde brændes af Skarpretteren.

En ny Udgave af Flyvebladet havde imidlertid under en forandret Titel set Lyset i Dresden, og Udgiveren havde endog heri angivet en bestemt Dag for den grufulde Begivenhed, nemlig den 25. April. To Billeder viste „Generalsuperintendent (!) Lassenius“ paa Prædikestolen og senere paa Knæ foran Kongen og Dronningen. Efter „Beretningen“ fulgte „Visen“, at synge til Melodien, „Auff, auff, ihr frommen Christen“. Det er tilstrækkeligt heraf at anføre et Vers som Prøve:

„In der Stadt Kopenhagen, im Dähn'schen Königreich
Hat sich in wenig Tagen, Ihr Christen, merckets euch,
Ein Grausamkeit geben, mit Herrn Lassenius.“

Det værste var, at Udgiveren havde haft den Frækhed paa Titelbladet at angive en Række af Dresdens Gejstlige ved Navn, paa hvilke „fortræffelige Theologers“ Foranledning Bladet skulde være bleven trykt. Disse Herrer indkom i Oktober 1685 med en Besværing til Kurfyrsten over dette Misbrug af deres Navne og de forlangte tillige en „Exkulpation“, der skulde overbringes Kongen af Danmark, Magistraten i Breslau, Hertugen af Oels og andre Autoriteter, da Visen, hvis Forfatter efter deres Formening burde udfindes og straffes haardt, var bleven afsungen paa Markederne i Schlesien af „Landstrygere“ og solgt tilligemed det „præfigerede“ Træsnit. Sagens videre Forløb kjendes ikke¹⁾.

¹⁾ Vierteljahrsschrift f. Litteraturgeschichte III, 394—8.

I Forbindelse med denne Historie, hvis sande Kjærne, om en saadan har existeret, vi som sagt ikke kjende, staar en iøvrigt meget kjendt Fortælling om Lassenius' Bodsprædiken. Overleveringen beretter, at han i sine Prædikener tillod sig tydelige Allusioner til Kongens Privatliv og ved Christian V's Nærværelse i St. Petri Kirke under Fortolkningen af det sjette Bud skal have sigtet til Kongens Forhold til Grevinde Sofie Amalie Moth. Da Kongen krævede ham til Ansvar for hans Ytringer, skal han have fremvist sin Ligskjorte, som han havde medbragt, og erklæret sig beredt til, hvad Stund det skulde være, at følge Johannes den Døbers Exempel.

I sit Effektjægeri greb han stundum til vel plumpe Midler. Han var, som Søren Lintrup i sin ganske vist uforsigtige Tale havde ytret, „inklineret til mores comicos.“¹⁾ Ret bekjendt er i saa Henseende følgende Træk. Da en Del af hans Tilhørere en varm Sommerdag var slumret ind under den lange Prædiken, holdt han pludselig inde i sin Tale, knyttede sit Lommetørklæde sammen til en Bolt, og begyndte at lege dermed. Den ene stødte til den anden, og snart vare alle lysvaagne, hvorpaa han strængt tog til Orde: „Tænkte jeg det ikke nok? Var jeg en Gjøgler, der diverterede Eder med Narrestreger, vilde nok alle være opmærksomme, men nu, da jeg for Alvor lægger Eder de vigtigste Sandheder paa Hjærte, kunne I sove ind derved. Ak, dorske Hjærter skaber dorske Øjne og Øren.“

Det fortælles ogsaa, at han i sine sidste Leveaar, da han var meget svagelig, ofte midt under Prædikenen tog Medicinflaske og Ske frem og iskjænkede sig Draaber, som han indtog med største Ro.

Mangen mere eller mindre troværdig Anekdot er endnu bevaret om hans sære Væsen, men de førnævnte ere betegnende for hele Arten²⁾.

Det vilde være urigtigt, at opholde sig længere ved de mindre tiltalende Egenskaber hos denne i mange Henseender saa fremragende og mærkelige Mand. Hans mægtige og betagende Vel-

¹⁾ Kirkehist. Saml. III. R. 6. Bd., 788.

²⁾ Kirkehist. Saml. IV. R. 2. Bd., 736.

talenhed, der af Samtiden berømmes i de stærkeste Udtryk, hans næsten exempelløse, alsidige Kundskabsfyldte og fremfor alt den uberegneligt vidtstrakte Indflydelse, han udøvede som frugtbar Forfatter af opbyggelige Skrifter, der lige op til Nutiden ere blevne forlagte paany og oversatte paa forskjellige Sprog, have bragt hans Navn til vore Dage. Det kan kun beklages, at Anekdoten, der altid finder frodig Bund i Overleveringen, i for høj Grad har bemægtiget sig de mindre heldige Sider af hans Personlighed, der hellere burde være gaaede i Forglemmelse.

Med Rette har man paa Lassenius' Mindesmærke i St. Petri Kirke sat Ordene: „Han skænkede denne Helligdom Liv med sin Røst.“ Hans Prædikener samlede en saa stor Tilhørerkreds, at Kirken, der i hans Tid var den mest besøgte i Hovedstaden, maatte udvides betydelig¹⁾, og Aar for Aar smykkedes den med kostbare Prydelser. I kort Tid forstod han at skaffe de fornødne Penge til Dækning af Byggeomkostningerne. Paa en eneste Dag fandtes, hvad der stadfæstes af Kirkeregnskaberne, henved 1000 Daler i store og smaa Penge. „Naar en Dame ikke havde Penge hos sig, kastede hun en Fingerring eller et andet kostbart Smykke i Kirkebøssen. Andre skreve i Hast Obligationer paa bestemte Summer og lagde dem deri.“ Om hans store Godhed og Gavnildhed mod Fattige fortælles mangt et Træk, ved hans Bord spiste daglig et anseligt Antal Studerende, og han gav alt bort lige til det Tøj, han bar paa Kroppen.

Som Bevis paa Kongens Naade erholdt Lassenius d. 4. Juni 1678 anvist Indtægterne af et til St. Thomas og St. Elisabeths Alter ved Kirken i Lyneborg hørende Vikarie, som den 1677 afdøde Regeringsraad Frederik Lente havde oppebaaret. Den 10.

¹⁾ Om Kirkens Udbygning 26 Alen i Længden mod Nord minder endnu følgende Indskrift paa den nordvestlige Mur af Kirken. Anno 1691 den 27. April Hat zu dieses Gottes Hauses erweiterung den ersten Stein geleet hiesiger Teutschen Gemeine Hoher Patron Herr Conradt Graff zu Rewentlau, wornechst das gantze werk unter direction, vorsorge und auff-sicht derer Herren eltesten Lorenz Kreyers und Abraham Lehns, d. Herren Curatores Andreas Kellinghusen, Peter Weinbergs, Johan Ihsings, Jacob Eschenborgs, derer Herren Vorsteher Gerdt Pohlmann, Heinrich Bechmann glücklich vollenführet worden. Soli deo gloria. Hebr. X. 24. 25. Lasset uns nicht verlassen unsere Versammlung

Aug. s. A. beskikkedes han til Professor i Theologi ved Universitetet, og 1686 blev han ved Dr. Bircherods Afgang Professor primarius under dette Fakultet.

Lassenius har ialt udgivet 36 større og mindre Skrifter og efterlod 23 i Manuskript, som aldrig saa Lyset. Nogle af de bekendteste med Angivelse af Udgavernes og Oplagenes Antal bør nævnes her¹⁾. Af de polemiske kan fremhæves *Arcana politico-atheistica* oder *Politische Geheimnis vieler versteckten Atheisten*, u. St. 1666 og 1693²⁾ samt *Besiegte Atheisterey*, Hamb. 1673, u. St. 1693. I den sidstnævnte Bog „løses“ følgende mærkelige Spørgsmaal: Om Kvinderne ogsaa skulle opstaa; om Aristoteles kan blive salig; hvorledes de vilde Dyr efter Syndfloden ere komne til Amerika; om Mandragoraen eller Alrunerne; hvis Hustru Cain var; om Overgangen over det røde Hav var et Under; om Djævelen kan gjøre Undere; hvor Gud var, før Verden blev til o. s. v. Et Forsvar for den lutherske Tro udgav han i Skriftet *Ad collegium theologicum pro vindicanda orthodoxia Lutherana omnibus hæreticis opponendum invitatio*, Hafn. 1686. I Jena udgav han 1661 *Historische und schriftmässige Erörterung der neuen Secte der Quäker*. Af Lærebøger har han skrevet *Heilsame Lehr-Fackel oder Evangelisches Licht zum Unterricht in Fragen und Antworten*, Lpzg. 1696, samt *Biblischer Kern in Fragen*, Kph. 1699. Hans Bønebog: *Morgen og Aften Bønner* udkom paa Dansk ved P. Møller 1680, paa Islandsk af Thorstein Gunnarson 1681, paa Tysk 1703. Særlig Berømmelse have Lassenius' *Opbyggelsesbøger* vundet. Disse Bøger, der tryktes i store og talrige Oplag, findes nævnte i hvert Bogkatalog fra hine Dage. De bekendteste ere: *Heiliger Perlen-Schatz*, Kph. 1687—89, Lpzg. 1727 (5. Opl.), Culmbach 1739 (2. Opl.), 1743 ib. (3. Opl.); *Biblischer Weyrauch*, Kph. 1689, 1692, 1699, Kph. u. Lpzg. 1701, 1702, 1706, Darmstadt 1696, 1699, Eisenberg 1697, 1709 ib. (8. Edit.), Lpzg. 1697, 1700, 1712, 1720,

¹⁾ Se Bruun, *Bibliotheca danica* 222, 252, 263, 271, 311, 421, 456, 506 f.

²⁾ Modskrift af J. C. Kilian, *Eines Schülers Lection einem Schulmeister aufgegeben wegen der in Jo. Lass. A. atheistica enthaltenen Injurien*, Hemi-polit. 1666.

samt Hermannsburg (1878), Lpzg. 1735 (3. Opl.), Königsberg 1736, 1742, Kgsbg. u. Lpzg. 1764, oversat paa Dansk af Peter Møller (Bibelske Wirach) 1706 (3. Udg.), 1721 (4. Udg.), 1748 (5. Udg.); Verliebte Sulamithin, Kph. 1728 (3. Udg.), Lpzg. 1742 (4. Udg.); Das für seinen Untergang gewarnete Capernaum, Kph. 1700, Lpzg. 1739; Himmlischer Morgenthau, Kph. 1704, ib. 1730, ib. 1747; Sionitische Erquick Stunden, Hamb. 1687, ib. 1694, ib. 1698; Der betrübte u. von Gott reichlich getröstete Ephraim, Kph. 1692, Dresden 1739, samt Ewig wählender Freuden Saal der Kinder Gottes, Lpz. 1741. De fleste af de nævnte Udgaver findes paa det kgl. Bibliothek, men et stort Antal ud over disse har yderligere existeret. Det kan anføres, at Der betrübte Ephraim endnu 1861 er bleven optrykt i St. Louis. Meget læst og maaske ved Siden af Biblischer Weyrauch det værdifuldeste af Lassenius' geistlige Skrifter er Passions-Andachten, Kph. 1696, 2. Udg. ib. (1696?), Breslau og Lpzg. (1734), paa Dansk ved Peter Møller, Kbh. 1697, paa Islandsk af Steinur Jonsen (1723). En ny Udgave er besørget (Lpz. 1857) med Forord af afd. Prof. C. F. A. Kahnis. 1867 udkom endnu i Kbh. (Priors Forlag) Nogle gudelige Betragtninger af J. Lassenius. Hans Communionssandagter udgaves 1702 paa Dansk af P. Witt i Kbhvn. Af hans Prædikener er særskilt trykt Nach Predigt, gehalten 2. Feb. 1692, Kph. 1699, Aandelig Betenckning over enhver Time paa Dagen (overs. Odense 1731), Heilige Moralien über die Evangelien u. Episteln, Rostock 1698, Kph. 1702—3. Ligprædikener holdt han over Mikael Wibe (1690), dennes Hustru (1683), Charlotte Sofia Weiberg (Weigbers), Overkammertjener W.s Datter (1685) samt over Godske Buchwalds Hustru Mette v. Ahlefeldt (1668).

Ogsaa som Salmedigter har Lassenius vundet et anset Navn. Forskjellige af disse synges endnu trindt om i Kirkerne i Tyskland. Ikke faa udmærke sig ved en varm, ukunstlet Følelse og lette Rim. Paul Gerhardts Indflydelse er her gennemgaaende fremtrædende.

Sit filosofiske System har han fremsat i *Idea philosophiae moralis* (Glückstadt 1668). I Löblicher, christlicher u. wohl-

regierender Fürst (Helmstädt 1664), der i et friskt og kraftigt Sprog behandler Fyrsters Dyder og Lyder med ægte luthersk Djærvhed, træder hans Person (under Navnet Philalethes) stærkt frem. Den er skrevet i hans Trængselstid, og han fortæller heri, at han har nedskrevet mangt et Ark Papir ved tørt Brød og Vand og været glad ved at have det, og at det Sted, hvor han sad, i et Aar havde været hans eneste Seng og Leje.

Af hans verdslige Skrifter bør nævnes Bürgerliche Reis- und Tischreden. I 12 Samtaler, der ikke lade Forfatterens gejstlige Stand skimte igjennem, drøftes i et sjældent klart og smukt, om end til Tider vel ugenert Sprog, allehaande nyttige Materier: om Banco Ordningen i Hamborg og Nürnberg, om Bogholderi, om Markeds-livet (et yderst livligt skrevet Afsnit af megen kulturhistorisk Værd), om Kys og deres Tilladelighed, om Vin- og Øl-Ruse o. s. v. Ogsaa Amorheus, Der Gewissen Lohse, in einem Gespräch angestellet (Augsburg 1662) kan endnu læses med virkelig Udbytte; heri omhandles Blomsterkulturen, Tobakkens Skadelighed, led-saget af flere lystige Viser (Konen til sin tobakrygende Mand) og andre den Gang brændende Spørgsmaal.

Lassenius havde ogsaa megen Interesse for Historien. Han havde paatænkt Udgivelsen af et Værk om Christian Vs Regering samt et kirkehistorisk Arbejde, Historisches Lutherthum in seinem Anfang u. Fortgang in Dänemark. Titlen blev trykt, men ved Forfatterens Død standsedes Udgivelsen¹⁾.

Lassenius havde i Aarenes Løb langt ud over Danmarks og selv Tysklands Grænser erhvervet sig et berømt Navn. Folk kom langvejs fra for at høre den store Bodsprædikant, i hvis Person Haardhed og Mildhed vare blandede i en forunderlig Grad, og som forstod at rive Hjærterne med sig. Skjønt Lassenius oftere havde modtaget ærefulde og fordelagtige Tilbud om højere Embeder i Udlandet, vilde han dog ikke forlade sin Menighed, hvem han kalder „sin Ære, Glæde og Forhaabning“²⁾.

¹⁾ Kirkehist. Saml. IV. R. 1. Bd., 36.

²⁾ Paa det kgl. Bibl. fandtes før (Breve til Danmarks litt. Hist., Aflev. fra Geheimearch. 1826) men nu i Rigsarkivet en original Supplik fra Forstanderen for St. Michaelskirke i Hamborg til Kongen af Danmark, dat. 24.

I sine sidste Leveaar var han en slagen Mand, hjemsogt af hæftig Podagra og anden Svaghed. Faa Dage før sin Død betraadte han Prædikestolen for i Følelsen af sit tilstundende Endeligt at tage Afsked med sine Tilhørere. Lassenius hensov d. 29. (19.) August 1692¹⁾. Der herskede i Kjøbenhavn almindelig Sorg over hans Død. Der prægedes en Guldmedaille og fire Sølvmedailler til hans Ære²⁾. I St. Petri Kirke rejstes ham et Monument af Marmor, som endnu ses der³⁾. Hans Lig jordedes i Kapellet, hvor det hviler i en Gravkjælder, uden dog at nogen Indskrift eller Mindesten beretter om, at han her har fundet sit Hvilested. Hans Enke jordedes 13. Marts 1709 ved hans Side. Af hans fire Børn døde en Søn og en Datter tidligt; af de overlevende to Døtre ægtede den ældste Kjøbmand Jakob Eschenburg og efter dennes Død Kjøbmand Hans Munch. Den yngste, Margrethe Sofie blev gift med Pastor Piper i Wilster, der havde begyndt sine Læreaar som Farverdreng. I Nationalmusæet paa Frederiksborg Slot findes et Oliemaleri, fremstillende Dr. Lassenius, omgivet af sin Familie. Hans Portræt er mindst tolv Gange stukket i Kobber⁴⁾. Han var efter Billedet at dømme, navnlig i yngre Aar (Portræt fra 1661), en særlig smuk Mand. Hans skjægløse Ansigt viser meget harmoniske Træk. Han bærer naturligt, langt Haar, der falder ned over Skuldrene, i senere Aar Kalot. Et uden Tvivl vellignende og ypperligt Billede af ham findes paa den store, fortrinligt prægede Guldmedaille fra 1692.

Lassenius efterlod et Bibliothek, særlig rigt paa Disputatser, omfattende 5885 Bind, der solgtes ved offentlig Auktion.

Literaturhistorikeren Frantz Horn regner Lassenius til det 17. Aarhundredes største Stilister og Rhetorikere. Om Theo-

Sept. 1678, om at give Dr. Lassenius, hvem Menigheden enstemmig har valgt til Sognepræst „naadig Dimission og forunde dem, at han skyndsomt maa følge denne Kaldelse, og derved stille mange Tusind Menneskers Længsel og Trang til Sjæleopbyggelse.“

¹⁾ Angivelsen i Kirkehist. Saml. III. R. 4. Bd., 124 er ikke rigtig, Dødsdatum i Allg. d. Biogr. ejheller.

²⁾ Danske Mønter og Medailler II, Tavle 60, Nr. 451 ff.

³⁾ Hofbilledhugger J. G. Grund fik 1783 for Monumentets Restauration tildelt et arveligt Gravsted paa Urtegaarden.

⁴⁾ Strunck, Portrait-Catalog I, 343 ff.

logen og Mennesket Lassenius siger Kahnis, at enhver Læser af hans Skrifter vil finde ham „beundringsværdig hjemme i Skriften, fast og tro i sin Lære, varm og dyb af Hjærte, rig paa Tanker og fyndig i sin Fremstilling.“

Fortegnelse over de i Slaget ved Helsingborg faldne, saarede og fangne danske Officerer.

Af Oberstlieutenant **J. C. W. Hirsch.**

Den 10. Marts 1710 fik de Danskes sidste Forsøg paa at generhverve de tabte Provinser hinsides Sundet en brat Afslutning ved det ulykkelige Slag ved Helsingborg, og den danske Hær maatte i opløst Tilstand vende tilbage til Sjælland. Magnus Stenbocks overlegne Feltherredygtighed havde fravristet den iltre Jørgen Rantzau Sejren, men flere af de engagerede danske Afdelinger havde kæmpet med en saa glimrende Tapperhed og ydet en saa sejg Modstand, at dette Slag er blevet et af de blodigste af de mange blodige Kampe, der ere udfægtede imellem de to Brodernationer. Felttoget, der var begyndt under de heldigste Auspicer, var hermed endt. Den offentlige Mening i Danmark, der følte sig skuffet i Haabet om Genforening med de fraskildte Landsdele, søgte en Syndebuk, der kunde bære Skylden for den nationale Ulykke, da man ikke kunde forstaa, at den veludrustede Hær, der 4 Maaneder tidligere havde passeret Sundet, saa fuldstændig kunde være knust af det, som man troede, udmattede Sverige. Istedetfor at søge Skylden, hvor den virkelig var — i den midlertidig kommanderendes uheldige Dispositioner og Manøvrer — raabte man paa Forræderi af Generalerne og bebrejdede Armeen, at den ikke havde gjort sin Pligt fuldtud. Senere Tidens Historie-skrivere have da, for at tilfredsstille den krænkede Nationalstolthed, søgt at rense de udskrevne Regimenter paa de hvervedes Bekostning og skaffe den Mening Indgang, at der hvor de hvervede Regimenter af begge Hære stødte sammen, var der saa